

AZ EGYÜTTÉLÉS REPREZENTÁCIÓI ERDÉLYBEN

A Kárpát-projekt keretében az első adatfelvételre 1997 végén került sor. Az erdélyi megkérdezettek mintáját úgy alakítottuk ki, hogy a mintába bekerült románok az erdélyi román lakosságot, a magyarok pedig a magyar lakosságot reprezentálják. A román minta 717, a magyar minta 1090 válaszadóból állt. Ebben a fejezetben a kérdőív struktúráját követve a legalapvetőbb, az érdeklődésre leginkább számot tartó eredményekről számolunk be, amelyek alapján a szociológiai megismerés adta korlátok között az olvasó képet alkothat arról, hogy Erdélyben, a 20. század végén, miként éreznek, gondolkoznak és vélekednek önmagukról és egymásról a magyarok és románok, akiknek állampolgári státusa azonos, de nemzeti azonosulásuk különböző.

Posztszocialista traumák

Félelmek és remények

A kérdőívben kilenc lehetséges félelemkeltő forrást soroltunk fel, és a megkérdezetteknek az volt a feladata, hogy az egyes tényezőket aszerint állítsák sorrendbe, hogy milyen mértékben tűnnek aggasztónak számukra. Az eredmények a posztszocialista társadalmakban szokásos képet mutatják: a megkérdezetteket leginkább a gazdasági válság, az egyenlőtlenségek növekedése és a szegénység, valamint a bűnözés és a politikai bizonytalanság aggasztja. Ezzel szemben mindkét nemzeti csoportban messze lemarad a fentiekhez képest a posztmodern társadalmakat gyötrő problémák említése, mint például az amerikanizáció veszélye, a bevándorlás okozta feszültségek, az ország külső fenyegetettsége vagy a környezetszennyezés. Úgy tűnik tehát, hogy ma az embereket Erdélyben leginkább az átmenet negatív szociális konzekvenciái és a személyes egzisztenciális biztonság megteremtése, illetve megtartása érdekli, és minden más kérdés csak ez után következik.

A veszélyek rangsorolásában a magyar és a román etnikum lényegében hasonló gondolkodási mintákat követ. A legnagyobb különbség abban mutatkozik, hogy a román minta valamivel súlyosabb problémának érzékeli a külső fenyegetettséget és a bevándorlást, mint a magyar.

Figyelemre méltó, hogy a magyar válaszadók szisztematikusan nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az anyagi és egzisztenciális gondoknak és fenyegettségnek, mint az etnikai hovatartozásból származó konfliktusoknak. A ma-

gyar kisebbség tagjai közül a gazdasági válságot a megkérdezettek 46 százaléka rangsorolta az első vagy a második helyre, a bűnözést 41 százalék, a szegénységet pedig 38 százalék. Ezzel szemben az etnikai konfliktust mindössze 28 százalék sorolta az első vagy második helyre.

Az embereket látható módon leginkább a mindennapi egzisztenciális problémák és az élet biztonsága foglalkoztatja, legyen valaki akár román, akár magyar nemzetiségű. Ez azonban nem mindig találkozik a politika célrendszerével. A magyar nemzetiségi mintán külön is megkérdeztük, vajon átfedőnek vagy eltérőnek látják a saját, illetve az RMDSZ által kitűzött célokat. Az eredmények figyelmeztető erejűek: a magyar válaszadók szinte negatív tükörképnek látják a saját gondjaikat és a politika által definiált célokat. Az emberek számára a legfontosabb gondok a magas infláció, a munkanélküliség veszélye és az alacsony életszínvonal, viszont úgy látják, hogy a magyarokat képviselő etnikai párt legfontosabb prioritásai az anyanyelvi oktatás, a kulturális és területi autonómia célkitűzése, valamint az etnikai feszültségek kezelése a magyarok és a románok között (3. táblázat).

3. táblázat

Tizenegy különböző kérdés rangsora a magyar megkérdezettek személyes prioritása szerint, illetve a politikai közéletben, ahogy a kérdezett látja, rangsorátlag

	Válaszadó prioritása	RMDSZ prioritása
Infláció mérséklése	3,1	6,7
Munkanélküliség felszámolása	3,7	6,4
Alacsony életszínvonal	3,9	5,9
Korrupció	5,3	7,0
Privatizáció lassúsága	5,8	6,7
Kommunista struktúrák továbbélése	5,8	6,7
Anyanyelvű oktatás hiánya	6,1	2,8
Románok és magyarok rossz kapcsolata	6,3	3,2
Kulturális autonómia hiánya	7,2	4,4
Területi autonómia hiánya	7,3	4,8

Anómia

A posztoszocialista társadalmi átalakulás legitimitásának hiányát mutatják a törvényességre, a jogrendre, a társadalmi egyenlőtlenségekre vonatkozó attitűdöket kutató kérdésekre adott válaszok. A románok és magyarok láthatóan azonos (negatív) irányban mozognak, amikor a posztoszocialista társadalmi változások megítélésére kerül sor.

A magyar válaszadók 89 százaléka egyetértett azzal az állítással, mely szerint „minden törvény mellett van egy kiskapu”. A román válaszadók körében

ennek az állításnak az elfogadása kisebb arányú, de még mindig többségi (57 százalékos).

A magyarok a románokhoz képest magasabb arányban értettek egyet azzal az állítással, miszerint „manapság az embereknek a bíróságok sem szolgálnak igazságot”. Az egyetértők aránya azonban mindkét nemzeti csoportban igen jelentős (a magyaroknál 75 százalék, a románoknál 62 százalék).

A meggazdagodás legitimitációjának hiányát jelzi mindkét nemzeti csoportban, hogy kisebbségben vannak azok, akik szerint a meggazdagodásnak vannak tisztességes útjai. A magyarok 73 százaléka és a románok 64 százaléka értett egyet azzal a keserű megállapítással, hogy „ebben az országban csak tisztességtelen úton lehet meggazdagodni”.

A nemzeti hovatartozástól függetlenül a válaszadók többségénél ellentmondást tapasztaltunk. A magyarok körében 86 százalék, a románok esetében pedig 77 százalék volt azoknak az aránya, akik sokallják a jövedelemkülönbségeket, ám mindkét almintában ugyanilyen magas az aránya azoknak, akik elismerik, hogy a gazdasági fejlődés érdekében vállalni kell a tömeges elszegényedést. (A magyaroknak 66, a románoknak pedig 75 százaléka volt ezen az állásponton.)

Igazságtalanság-élmények

A fenyegetettségnek egy másik, az egyén életét érintő vonatkozása az elszenvedett igazságtalanságok mindennapi drámái. Az igazságtalanság-tudatra vonatkozó korábbi nemzetközi összehasonlító vizsgálatok³ egyértelműen bizonyították, hogy a fejlett kapitalista, illetve posztoszocialista országok igazságtalanságküszöbe jelentősen eltér egymástól. Miközben Nyugaton az emberek számára az igazságtalanságokkal szembeni személyes és társadalmi érzékenység, illetve az igazságtalanság észlelése egyre inkább a mindennapi tapasztalat része és fontos eleme (mondhatni a modern állampolgári státus egyik markáns megjelenítője), addig a posztoszocialista országokban az emberek megosztottak abban, hogy mennyi elszenvedett igazságtalanságról tudósítanak.

1996-ban öt volt szocialista országban megismételtük az elszenvedett igazságtalanságokra (is) vonatkozó kutatást. Ezúttal rákérdeztünk a rendszerváltás előtti és utáni lehetséges igazságtalanságokra is. Mivel a kérdések megegyeztek az 1997-ben Erdélyben folytatott vizsgálatunkban feltettekkel, az adatok jó alkalmat kínálnak arra, hogy a romániai válaszadókat összehasonlítsuk a régió más országaiban élő különböző nemzetek polgáraival.

A régió egészében 1996-ban és Erdélyben 1997-ben végzett felmérésünk azt bizonyítja, hogy az emberek máig nem tudatosítják a velük történt igazságtalanságokat. Legyen szó akár erdélyi románról, akár magyarról, arra a kérdésre, hogy érte-e igazságtalanság korábban, a válaszadók döntő többsége nemmel válaszolt. Etnikai hovatartozástól függetlenül átlagosan egy területnél kevesebbet említettek, akár úgy tesszük fel a kérdést, hogy a szocializmus időszakára vonatkozik, akár úgy, hogy a rendszerváltás óta eltelt hét évre kérdezzünk rá.

³International Social Justice Program, 1991.

A romániaihoz hasonló tendenciák figyelhetők meg a régió más országai-ban, így Magyarországon, Oroszországban vagy Bulgáriában is. Leginkább még Kelet-Németországban és Csehországban találtunk nagyobb számban olyanokat, akik észlelték a velük történt igazságtalanságokat.

Mivel az igazságtalanság lehetséges forrásai között szerepelt az etnikai és nemzeti hovatartozás okán keletkező kisebbségi sérelem, Erdélyben megnéztük, vajon az emberek gondolkodásában ez milyen szerepet játszik. Értelemszerűen különösen a magyarok körében tapasztaltunk ilyen típusú beszámolókat. Lényegében ez a forrása annak a különbségnek, amit korábban a románok és magyarok igazságtalanság-küszöbére vonatkozóan kimutattunk. Meglepő módon azonban a magyaroknak így is kevesebb mint egyötöde (15 százaléka) említette, hogy bárminemű igazságtalanságot elszenvedett volna 1990 előtt csak azért, mert a magyar kisebbséghez tartozik. A kisebbségi sérelmek – mint igazságtalanságok – 1990 óta tovább csökkentek a magyarok észlelésében, és mindössze a válaszadók 7 százaléka említett ilyen típusú sérelmet.

Az igazságtalanságra a jobban iskolázott válaszadók érzékenyebben reagálnak. Ez különösképpen igaz a magyarokra: itt a magasan képzett válaszadók 37 százaléka emlékszik a rendszerváltás előtti évekből legalább egy – ha nem több – elszenvedett igazságtalanságra. (A románok körében ez a tendencia gyengébben ugyan, de hasonlóképp megfigyelhető.) Ugyanakkor a rendszerváltást követő években már a magasan kvalifikált magyar válaszadók körében is azt tapasztaljuk, hogy lecsökken a tudósított sérelmek mértéke, bár még most is jóval meghaladja az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőkét.

Az erdélyi minta mindössze 31 százaléka említett bármilyen esetet, amikor a kérdezett aktív szerepet vállalt az igazságtalanságok megszüntetéséért. Ez valamivel nagyobb mértékű, mint amit 1996-ban a közép- és kelet-európai régióban folytatott vizsgálatunk során más országoknál tapasztaltunk: Magyarországon, Oroszországban és Bulgáriában az emberek kevesebb vagy alig valamivel több mint 20 százaléka tudósított ilyen esetekről. (A volt NDK jelenti az egyetlen kivételt, ahol ez az arány jóval magasabb, több mint 80 százalék!)

A románok és magyarok alig különböznek Erdélyben az igazságosság helyreállítására tett cselekvések tekintetében. A magyar válaszadók leginkább demonstráción vagy tüntetésen való részvételre emlékeznek. A román válaszadók körében a tüntetés, a petíció és a sztrájk említése vezeti a gyakorisági listát. Egészében véve a magyarok aktívabbak, mint a románok, ha az igazságtalanság „helyreállításáról” van szó.

Elégedettség

A nemzetközi kutatások is azt igazolják, hogy az emberek a világon mindegyütt jóval inkább elégedettek a maguk alakította mikrokörülmenyekkel, mint a makrotársadalmi – részben vagy egészben befolyásolhatatlan – politikai, társadalmi, gazdasági helyzettel. Az erdélyi polgárok sem képeznek kivételt e tendencia érvényesülése alól. Magyarok és románok egyaránt a családi életükkel a legelégedettebbek (az ötfokú skálán mért érték átlaga mindkét cso-

portban 4,0). Ezt követi a lakókörnyékkel való elégedettség (3,8 és 3,5). A magyarok jóval elégedettebbek az állásukkal, mint a románok (a 3,4-del szemben 2,3). A románok viszont elégedettebbek a politikai rendszerrel, mint a magyarok (a 3,2-del szemben 2,8). Egyik nemzeti csoport sem elégedett az életszínvonallal és a jövedelmi helyzettel.

A saját ország helyzetének észlelése és az euroatlanti integrációs várakozások

A megkérdezetteknek átadtunk kilenc kártyát, amelyek mindegyikén egy-egy kelet-, illetve közép-európai ország neve szerepelt. Arra kértük őket, hogy rangsorolják az egyes országokat az életszínvonal, a kulturális élet gazdagsága, az érvényesülési esélyek, valamint az emberi jogok megvalósulása szerint.

A megkérdezettek szerint Németország minden tekintetben vezet. Ebben a magyarok és a románok között semmiféle különbség nincs. A magyarok körében Magyarország minden dimenzióban a második helyen szerepel. A románok is a második helyre teszik Magyarországot, kivéve a kultúrát. Csehország és Lengyelország mindkét nemzeti almintában az élbolyban található. A magyarok körében Románia a lemaradók listáját vezeti, megelőzve Bulgáriát, Szerbiát, Szlovákiát, Ukrajnát.

A román válaszadók Romániát a kultúra tekintetében a második helyre, az életszínvonalat nézve viszont már a hatodik helyre sorolják. Az érvényesülési esélyek, valamint az emberi jogok megvalósulásában Románia a lemaradó országok között foglal helyet, bár megelőzi Bulgáriát, Szerbiát, Szlovákiát és Ukrajnát.

Ami Románia felzárkózási esélyeit illeti, a megkérdezettek nem vádolhatók túlzott optimizmussal, és ezen belül is a magyarok pesszimistábbak, mint a románok. A magyarok 59 százaléka szerint Románia életszínvonala soha nem fogja utolérni Németországét. A román mintában a megkérdezetteknek csak 27 százaléka vallja ezt a szélsőségesen szkeptikus álláspontot.

A másik három területen az abszolút pesszimisták aránya mindkét nemzeti csoportban kisebb, de a magyaroknál rendre nagyobb, mint a románok körében.

Egy másik kérdésben az Európai Unió és Románia csatlakozási esélye volt a téma. Az eredmények azt mutatják, hogy a megkérdezettekben erősen él Románia euroatlanti csatlakozásának a reménye. Leszámítva a véleményt nem nyilvánítók 13 százalékos arányát, a magyarok 96, a románoknak pedig 90 százaléka helyesli a csatlakozás gondolatát. A többség a NATO-csatlakozást is helyesli mindkét nemzeti csoportban (a magyarok 83, a románok 89 százaléka).

Mindkét nemzeti csoport viszonylag hamar, tíz éven belül számít a csatlakozás megvalósulására, akár az Európai Unióról, akár a NATO-ról van szó. A magyarok körében teljes a várakozás, hogy az ország esetleges euroatlanti integrációja előnyösen érinti majd a kisebbségi jogok érvényesülését. A románok körében ez a várakozás csak a válaszadók 52 százalékára igaz.

A kérdés időpontjában már ismertté vált, hogy Magyarország meghívást kapott, hogy a csatlakozásra számító posztszocialista országok közül az első

körben bekerüljön a védelmi szervezetbe. A magyar válaszadók 67 százaléka szerint Magyarország csatlakozása a NATO-hoz előnyösen érinti Romániát, és megnöveli csatlakozási esélyét. A román válaszadók körében ez az álláspont kisebbségben maradt (31 százalék). A románok 50 százaléka azon az állásponton volt, hogy Magyarország NATO-tagsága nem befolyásolja Románia esélyeit.

Az erdélyi magyarok 54 százaléka úgy vélte, hogy ha Magyarország megelőzi Romániát az EU-hoz való csatlakozásban, akkor ez a tény inkább növeli, mintsem csökkenti Románia csatlakozási esélyeit. Az erdélyi románoknak csak 31 százaléka vélte úgy, hogy Magyarország csatlakozása jótékonyan hat majd Románia integrációs törekvéseire, 51 százalékuk szerint viszont belépesi esélyükre a magyar tagságnak nem lesz hatása.

Nemzeti tudat

Ragaszkodás a szülőföldhöz

A migrációs potenciál tekintetében megkülönböztettük az országon belüli mozgásokat (szomszédos városrészbe és faluba, más városba, illetve más megyébe Erdélyen belül és azon túl) és az országhatáron túlra irányuló migrációs szándékot (Magyarországra, Nyugat-Európába és Európán kívülre). Külön kérdésben kérdeztük, vajon az elmúlt egy-két évben gondolt-e a válaszadó arra, hogy ténylegesen elköltözzön és másutt folytassa életét.

A román és magyar minta lényegében hasonló arányokat mutat, akár a tényleges költözési szándék, akár az álmodozás szintjén megfogalmazódott „elvágyódásra” kérdeztünk. A válaszadók mintegy 50 százaléka hagyná el lakóhelyét, ha tehetné, de csak 30 százalékuk fontolgatta komolyan a migrálást.

Egy, a nemzeti identitás témakörében 1995-ben készült nemzetközi összehasonlító vizsgálat – amikor is ugyanezt a kérdést 22 ország polgárainak tettük fel – lehetőséget nyújt, hogy összehasonlítsuk az erdélyi románok és magyarok körében tapasztalt migrációs potenciált a régió más országaiban mért értékekkel (Csepeli-Örkény, 1998). E szerint a lokális mobilitás tekintetében az erdélyiek a mobilabb társadalmak közé sorolhatók a közép- és kelet-európai régióban. Ha a különféle országon belüli célállomásokot összevonjuk, akkor Erdélyben az emberek 32 százaléka mutat hajlandóságot a költözésre, és ez – bár nem éri el a magas szlovák mutatót – megegyezik a szlovének, a csehek, a lengyelek és a bolgárok mutatóival, és messze meghaladja az alacsony magyar, lett és orosz értékeket.

A külföldre irányuló elvándorlási hajlandóságot nézve azt látjuk, hogy a romániai magyaroké és románoké világviszonylatban is egyedülállóan magas: jóval meghaladja a Svédországban és Kanadában mért legmagasabb elvándorlási értékeket, Közép- és Kelet-Európában pedig csak Bulgária és Szlovákia mutat hasonló, bár a romántól így is messze elmaradó értékeket.

Ha a mobilitási szándék tekintetében három csoportot különböztetünk meg Erdélyben – a költözésre nem hajlandókat, csak egy országon belül, illetve a ha-

táron túlra költözést is elfogadhatónak tartók két csoportját–, akkor a románok és magyarok közötti különbségek markánsabban mutatkoznak meg.

A román minta, ha csak az országon belüli költözési vágyról van szó, inkább mutat mobilitási hajlandóságot, mint a magyar. A kivándorlás tekintetében sem különböznek a magyarok és románok, de a magyarok körében megjelenik egy olyan markáns csoport, amely Magyarországon kívül máshova nem lenne hajlandó költözni (11 százalék). A konkrét költözni szándékozók esetében a különbségek tovább tompulnak a két etnikai csoport között.

4. táblázat

Költözési hajlandóság (vágyakozás és konkrét költözési szándék), százalékban

	Vágyakozás		Konkrét szándék	
	Magyarok	Románok	Magyarok	Románok
Sehova	49,9	47,5	72,2	71,6
Országon belül	11,8	15,2	7,6	11,9
Külföld: csak Magyarországra	10,9	0,4	7,1	0,3
Külföld: máshová is	27,4	36,9	13,1	16,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A demográfiai és szociológiai jellemzők nem csupán külön-külön, de együtthatásukban is összefüggnek (és magyarázzák) a minták különféle migrációs potenciálját (illetve az erős kötődéseket). Ennek bizonyítására a diszkriminancia-analízis módszerét alkalmaztuk, amelynek során a migrációs típusokat magyarázó elsődleges függvényre mind a románok, mind a magyarok esetében, jól illeszkedtek a bevont szociodemográfiai változók. Ugyanakkor a két etnikai csoport esetében az egyes változók illeszkedése részben el is tért egymástól.

Azok esetében, akik valóban fontolgatják az elköltözést, a magyaroknál főképp az életkor, az iskolázottság és a településtípus játssza a meghatározó szerepet. Ezzel szemben a románoknál a településtípus szerepe gyengébb, viszont az életkor hatása erősebb, mint a magyaroknál.

5. táblázat

A diszkriminancia-függvény struktúrája,
amikor a tényleges mobilitási készletet vizsgáljuk

	Magyarok	Románok
Életkor	-0,812	-0,955
Iskolai végzettség	0,528	0,449
Településtípus (1 = város, 2 = falu)	-0,503	-0,268
Egy főre eső jövedelem	0,128	0,020
Nem	0,031	-0,062

Ha az egyes célállomásokot külön-külön nézzük, a diszkriminancia-függvény értékei jellegzetes eltéréseket mutatnak. Mindkét etnikai csoportra igaz, hogy akár Románián belül, akár az országhatáron kívülre irányul a mobilitási szándék, ez főképp a fiatalokra, a magasán iskolázottakra és a városi népességre jellemző. A magyarok esetében azonban ez az összefüggés jóval markánsabb a román többséghez képest, akár a lokális, akár az emigrációs készletet nézzük. A Románián belül máshová költöző román etnikum viszont életkor, településtípus és iskolázottság tekintetében sokkal vegyesebb. Ugyancsak ez jellemzi a kizárólag Magyarországra költözést fontolgató magyar kisebbséget az akár Nyugatra is kivándorlókkal szemben: ők már nem feltétlenül fiatalabbak az átlagnál, nem is magasabban iskolázottak, és nem feltétlenül városiak.

6. táblázat

A státuszjelző diszkriminancia-függvény átlagos szóróértékei az egyes migrációs típusokban, azok körében, akik ténylegesen fontolgták a költözést

	Magyarok	Románok
Sehova	-0,212	-0,562
Csak országon belül	0,549	0,153
Külföldre: csak Magyarországra	0,112	-
Külföldre: máshova (is)	0,939	0,675

Összességében úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyarok esetében főképp idősebbeket és relatíve alacsonyabb státusúakat találunk azoknak a körében, akik sehova sem költöznének el szívesen, illetve akik kizárólag Magyarországra fontolgták az átköltözést. Ezzel szemben a Nyugat felé orientálódók főképp fiatalok és magasabb társadalmi státussal rendelkeznek.

Lényegében az előbbivel megegyező összefüggést találunk akkor is, ha a mobilitásra nemcsak a realitások, hanem az álmodozások szintjén kérdezzük rá. Az egyetlen lényeges elmozdulás abban figyelhető meg, hogy az idősebb és alacsonyabb státusú magyarok még erősebben felülreprezentáltakká válnak azoknak a körében, akiknél a célállomás kizárólag Magyarország lenne.

A magyarok esetében megmutatkozott egy olyan diszkriminancia-függvény is, amely a falusi, rossz anyagi helyzetben élő idős nőket mutatja meg, akik a csoportátlagok szerint leginkább Magyarországra vágyakoznak, feltehetően az itt élő rokonok és családi kapcsolatok okán. Mivel ez a csoport a mobilitást valóban fontolgatók esetében nem volt kimutatható, feltételezzük, hogy az idősebb falusi nők nem is lennének képesek az elköltözésre, de álmaikban sokszor gondolnak arra, hogy Magyarországon élnek.

A nemzeti identitás mintái

A kérdőívben a nemzeti önazonulásnak – az állampolgárságot is beleértve – kilenc lehetséges alternatíváját kínáltuk fel. A magyar nemzeti identitás kapcsán készült hasonló tanulmányok eredményeivel összehangban a nemzeti identitás ismérvei közül a romániai magyarok is a nemzeti önazonosulást tartották a legfontosabbnak. A vallási kötődés és a származás szintén magas értékeket kapott, alapul szolgálva az erdélyi magyarok és nem-magyarok között húzódnó határvonalak kijelöléséhez. A politikai valóságnak megfelelően a magyar állampolgárság nem tekinthető a napjainkban Erdélyben élő magyarok számára a nemzeti azonosulás eszközének. Az „Erdélyben élve magyarnak lenni” kategória feltételei között szintén nem bizonyult jelentősnek a magyarországi születés, illetve a magyarok között való élés körülménye.

A román válaszadók ezzel ellentétben a román állampolgárságot nevezték meg mint a nemzeti identitás elsajátításának eszközét, ám a legnagyobb hangsúlyt mégis az önazonosulás kapta. A román válaszadók a nemzeti identitás ismérvei közül gyakorta részesítették előnyben a kulturális és kommunikációs szempontokat, csakúgy, mint a vallást és a származást. Tekintetbe véve a románok és magyarok közt meglévő vallási kötődések és a nemzetiségi származás terén fennálló különbségeket, a vallási és etnikai-származási különbségek mentén meghúzott határvonalak megrajzolásánál megfigyelhető kölcsönös stratégia egy olyan tükrözési hatásra világít rá, amely a két csoport közötti különbségeket erősíti. Noha egyazon ország állampolgárai, az állampolgársággal kapcsolatos kategorizáció pszichológiai erőssége gyengül olyan közbejövő hatások következtében, mint a vallás és a származás terén mutatkozó különbözőségek.

7. táblázat

A nemzeti identitás kritériumainak fontossága az erdélyi magyarok és románok körében (átlagok, 1–4 fokú skálán)

Magyar önazonosulás	3,9	Román önazonosulás	3,8
Kulturális asszimiláció	3,8	Kulturális asszimiláció	3,7
Magyar anyanyelv	3,7	Román anyanyelv	3,5
Magyar származás	3,5	Román származás	3,4
A magyar zászló tisztelete	3,5	A román zászló tisztelete	3,7
A nem ortodox keresztény egyházhoz való kötődés	3,4	Az ortodox keresztény egyházhoz való kötődés	3,2
Magyarok között élés	2,3	Románok között élés	2,9
Magyar állampolgárság	1,5	Román állampolgárság	3,3
Magyarországi születés	1,3	Romániai születés	3,2

A tulajdonított nemzeti identitás jellemző mintáinak a két nemzetiség esetében meglévő alapvető hasonlóságait faktoranalízis is alátámasztja. Ennek megfelelően az elemzés mindkét nemzetiség esetén rávilágított a kritériumok kettős szer-

kezetére: a nemzeti identitás első faktorát mindkét részről az önazonosulás, a kulturális összetartozás és az anyanyelv alkotta. A származás, a zászló tisztelete, a vallási kötődés, a társadalmi környezet, az állampolgárság, valamint a születési hely egy másik faktort eredményezett.

Nemzeti azonosulás

A nemzetiségi csoportok között húzódo határok Közép- és Kelet-Európában messze nem egyértelműek. A közösségek közötti politikai és kulturális törésvonalak többnyire nem illeszkednek egymáshoz, így a nemzeti hovatartozás meghatározása sem áll szilárd alapokon. Az állampolgárság által meghatározott nemzeti hovatartozás szemben állhat az egyén által vallott nemzetiséggel. A 8. táblázat azt mutatja be, hogy az Erdélyben élő magyarok hogyan birkóznak meg ezzel a kettősséggel, szemben a románokkal, akiknél nem jelentkeznek az egymással viaskodó identitások.

8. táblázat

Állampolgári lojalitás a magyarok és románok körében
(az egyetértés átlagos értékei 0 és 4 között)

	Magyarok	Románok
Az embereknek akkor is támogatniuk kell országukat, ha az hibákat követ el.	3,2	3,8
Számos olyan dolog van, amely miatt román állampolgárként szégyenkezniem kell.	3,1	2,2
A román állampolgárságot minden más állampolgárságnál előbbre helyezem.	2,3	3,2

A táblázat tanúsága szerint Románia magyar polgárai hajlamosak alulosztályozni tagságukat a politikai értelemben vett román nemzetben. A magyarok inkább mutatnak szégyenérzetet állampolgárságuk miatt, mint a románok, és az ő körükben lehet beszélni alacsonyabb mértékű pszichológiai azonosulásról is.

A román és magyar válaszadók körében az első két kérdés átlagértékénél mutatkozó jelentős eltérés elsősorban az etnikai származás függvényének tűnik. Az iskolázottsági szintkülönbségek itt nem játszottak szerepet. Ezen eredmények alapján tehát kijelenthető, hogy a Romániában élő románok inkább hajlamosak arra, hogy állampolgárságukkal kapcsolatos kognitív struktúrájuk pozitív és kiegyensúlyozott legyen. A magyarok ellenben kiegyensúlyozatlan kognitív struktúrával rendelkeznek, amelyben olyan negatív kognitív tényezők is találhatóak, mint a szégyen.

A román származású válaszadók általában fontosabbnak vélik a román állampolgárságot, mint a magyar származásúak, ám ez a csoportközi különbség az iskolázottság függvényében egyre kevésbé jellemző. Az egyetemi diplomával rendelkezők általában mindkét nemzetiség esetében elutasították az állítást, amely szerint a román állampolgárság mindenekfelett áll. Az értelmiségi válasz-

adók eltérő nemzetiségi kötődéseiből fakadó ellentéteket gyengíti a keresztkategóriáció. Amíg az alacsony iskolai végzettségű románok esetében a nemzetiségi kötődés és a politikai lojalitás erősítik egymást, az alacsony iskolázottságú magyar válaszadók körében az etnikai kötődés ellentmond a politikai lojalitásnak.

A közös történelem értékelése

A mindenkori mában élő emberek nemzeti identitását a szocializáció során kialakult történelmi tudás alakítja, amelynek célja a nemzeti lét naturalizálása és a természeti lét nemzetiesítése.

A történelmi jelentőséggel felruházott természeti környezet nemzeti jelentésekkel telítődik, amelyek az adott nemzeti hovatartozást vallók számára azt sugallják, hogy ott s nem másutt kell élniük a világban. Nincs is semmi baj addig, amíg a természeti környezeten nem kell osztozniuk különböző nemzeteknek. Ha azonban ugyanaz a természeti vagy épített környezet egyszerre több nemzet történelmében is szerepet töltött be, akkor nehezen feloldható konfliktusok keletkeznek. Egy csatatér jelentése az egyik nemzet történelmi narratívája szerint gyásztér, a másiké szerint diadal-tér. Az egyik nemzet hőseit mintázó köztéri szobor a másik nemzet szemében inzultus lehet. Ha viszont a szobor raktárba kerül, akkor ez a másik nemzet látószögéből minősül inzultusnak. Jó példa az ilyen természetű magyar–román konfliktusra az 1848–49-es magyar szabadságharc bukását követő aradi megtorlás során kivégzett tizenkét magyar mártírnak emléket állító szoborcsoport sorsa. Miután Arad városát 1920-ban Romániához csatolták, a szoborcsoport elkerült a város főteréről, és szétszedett darabjait az aradi vár raktárában helyezték el. Nyolcvan év nem volt elegendő ahhoz, hogy a szoborcsoport kiszabaduljon rabságából. Mindössze annyi történt, hogy a szobrok, 1999-ben, a két ország vezetőinek legmagasabb szinten kötött megegyezése értelmében, egy katolikus rend kolostorába költözhettek, várva újonnan történő felállításukat.

Erdély és a Partium területe telis-tele van a román és a magyar történelmi múlt szempontjából fontos emlékekkel, amelyek számontartása, tisztelete kölcsönös gyanakvásnak adhat tápot. Nem lehet békés együttéléstről beszélni, amíg nem talál elismerésre a kölcsönös nemzeti türelemre alapozott emlékezés joga.

A kérdőívben öt állítást fogalmaztunk meg, amelyek mindegyike az erdélyi román–magyar közös történelemre vonatkozott. A történelmi múltra való emlékezés jogának elismerését foglalta magában az az állítás, amely szerint a közös történelem egyik nemzetet sem kímélte, egyaránt tartogatott számukra örömet és bánatot. A román válaszadóknak csak 17 százaléka értett egyet ezzel az állítással, amely a magyar válaszadók körében 47 százalékos egyetértésre talált. A maguk módján azonban a román válaszadókból sem hiányzott a harmónia akarása. Erre következtethetünk abból, hogy a román válaszadók 55 százaléka szerint a közös történelem mindkét nemzeti csoport számára közös örömek forrása volt. A magyarok láthatóan nem osztották ezt a candide-i történelmi attitűdöt, körükben csak 5 százalék értett egyet e kijelentéssel. A magyar válaszadók többsége azzal az állásponttal értett egyet, hogy ami a magyaroknak bánat volt

a múltban, az a románoknak örömet jelentett, illetve ami a románoknak öröm volt a múltban, azt a magyarok élték meg bánatként. A románok körében viszont a történelemnek ez a zéró összegű felfogása nem talált széles körű egyetértésre.

A nemzeti történelmi narratíva nemcsak a teret, de az időt is sajátos jelentéssel ruházza fel. A nemzeti ünnepek a nemzeti lét időbe vetett jelei. A magyarok számára az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emléknapja, március 15. a legnagyobb ünnep. A románok számára ez a nap a gyászé, hiszen őket ez a nap Erdély Magyarországgal való uniójának kimondására, a magyarok ellen 1848–49-ben vívott vesztes csatákra emlékezteti. A román válaszadók számára december 1. a legnagyobb nemzeti ünnep. 1918-ban ezen a napon kiáltották ki Gyulafehérvárott Erdély és Románia unióját. Sikernap az egyik nemzetnek, kudarcnap a másiknak. Május 1-jét viszont, amely a munka ünnepeként mindkét nemzet számára jeles nap lehetne, egyik csoport sem tartja túl nagy becsben.

Etnocentrizmus

Az etnocentrizmus a saját csoport teljesítményeinek értékelését biztosító szociális összehasonlítási minta, mely elsősorban kommunikációs úton hat a csoportközi viszonyokra. A csoport az etnocentrikus értékelési minta révén biztosítja tagjainak a pozitív azonosságérzet forrásait. Az etnocentrizmus egyben a más csoportoktól való érzelmi távolságtartás, határmegvonás eszköze is. A kutatók, sok-sok csoport (törzs, nemzet, klán) önleírásait elemezve, még a hetvenes években létrehozták az általános etnocentrizmus modelljét. Ezt a modellt alapul véve megvizsgáltuk, hogy a többségi, illetve kisebbségi helyzetben élő válaszadóink között milyen mérvű a saját nemzeti csoportnak kedvező, szelektív, túlzóan pozitív értékelés, illetve milyen mértékben van jelen a másik csoportot sújtó negatív, derogatív, leértékelő attitűd.

A saját csoport túlértékelése és a másik csoport leértékelése – különösen, ha kölcsönösen jelentkezik – mindkét fél esetében hathatós akadályt képez a csoportközi bizalom és a félreértéstől mentes kommunikáció kialakulásában. Az etnocentrikus értékelési minták szocializációs úton alakulnak ki, és ha egyszer működésbe lépnek, nemzedékeken keresztül folyamatosan mérgezik a csoportok közötti légkört.

A következőkben bemutatjuk, hogy melyek azok a témák, amelyek kiváltképpen alkalmat adnak a románok és a magyarok közötti, nemzeti szempontból adódó félreértésre, téves oktulajdonításra, ezen keresztül táplálva a gyanakvást, a bizalmatlanságot, az empátia nélküli, intoleráns csoportképeket. Azt is látni fogjuk, hogy melyek azok a témák, ahol a kölcsönösség nem az egymást kizáró, hanem az egymás elfogadását elősegítő irányba mutat.

Nyolc etnocentrikus állítást fogalmaztunk meg. Egyik állításban sem szerepeltettünk konkrét nemzetnevet, de mindegyik esetében megkérdeztük a válaszadókat, hogy véleményük szerint az adott állítás elsősorban a magyarokra, illetve a románokra vagy mindkét nemzetre egyformán igaz-e, illetve egyik

nemzetre nézve sem igaz. Egyes állítások szélsőségesen pozitív, más állítások szélsőségesen negatív értékítéleteket fejeztek ki.

Etnocentrikus válasznak minősítettük, ha a megkérdezett a szélsőségesen pozitív állítást a saját nemzetre, a szélsőségesen pejoratív állítást a másik nemzetre tartotta igaznak, saját nemzetére nézve implikálva az állítás hamisságát.

9. táblázat

Etnocentrikus kijelentésekkel kifejezett egyetértés
a magyarok (M) és a románok (R) körében, százalékban

	Saját nemzetre jellemző		Másik nemzetre jellemző		Mindkét nemzetre jellemző		Egyikre sem jellemző	
	M	R	M	R	M	R	M	R
Ez a nemzet sokat szenvedett a történelem során, mégis fennmaradt.	62	76	4	2	32	19	2	3
Csodálatra méltó e nemzet összetartása.	33	39	19	22	34	32	14	7
Ez a nemzet mindig a civilizáció élharcosa volt.	57	58	2	5	9	26	32	11
Nincs még egy olyan nemzet, amely annyi tudóst, író, zeneszerzőt adott volna a világnak.	41	53	2	1	25	21	32	25
Fennhéjázó, gőgös nemzet, amely megszokta, hogy uralkodjék.	18	9	31	59	9	32	42	26
Vendégszeretőnek tartják magukat, pedig csak haszonlesők.	8	11	41	38	12	14	39	37
Kevés olyan nemzet van Közép-Európában, amely oly sokat beszélt és oly keveset tett.	4	42	66	16	8	14	22	28
Bármit állítsanak is magukról, az európai demokratikus normáknak sosem lesznek képesek megfelelni.	2	17	64	12	10	15	24	56

A 9. táblázat első sora jól mutatja, hogy az önsajnálát mindkét nemzetiségi csoport gyakori jellemzője. A történelem viszontagságai miatti szenvedés, a fenyegetettség- és veszteségérzet mind az önsajnálát ismérvei. A vonatkozási keretek negatív felhangjából is az következik, hogy a pusztán életben maradás is hatalmas siker. Kisebb mértékben ugyan, de mindkét csoport előszeretettel választotta az önjellemezésnél a nehéz időkben megőrzött összetartást is. Két új tendencia is megfigyelhető. Egyfelől mindkét csoportban voltak olyan válaszadók, akik szerint az összetartás, az ingroupal ellentétben, az outgroup sajátossága. Másfelől mindkét csoportban található olyanok is, akik szkeptikusak: ők inkább hajlanak arra, hogy ne értsenek egyet azzal, hogy bármely csoportnak is különlegesen magas lenne a kohéziós ereje.

A kulturális etnocentrizmust két állítással mértük. Bibó István szerint pozitív önértékelésük fenntartása érdekében a közép- és kelet-európai kisállamok hajlamosak kimagasló kulturális eredményekre hivatkozni, mely állítás empirikusan nem bizonyítható, de nem is cáfolható. A saját maguk elé tartott tükörben könnyedén látják igazolhatónak felsőbbrendűségüket a térségben. A táblázat azt mutatja, hogy mindkét nemzetiség válaszadóinak többsége egyetértett azzal a kijelentéssel, amely szerint az európai civilizáció megőrzésében múlhatatlan érdemeket szerzett saját csoportjuk. A kulturális produktivitás – azaz a viszonylag nagy számú tevékeny ember kinevelése – a magyarok 41 és a románok 53 százaléka által volt elfogadott. A kulturális fölény kölcsönös elismerése csupán kisebbségi vélemény marad. Nem meglepő módon mindkét válaszadói csoportban még kevesebben vannak, akiknek kedvezőbb véleményük volt a másik csoportról, mint a saját csoportjukról.

Az etnocentrizmus másik oldalát az outgroupra vonatkozó pejoratív kijelentésekből ismerhetjük meg. Pejoratív jellemvonásoknak az outgroupra való vetítése együtt jár az ingroup pozitív értékelésének erősödésével. Az önfelértékelés ezen közvetett módja azonban nem a belső erő jele.

Kedvező jelnek tekinthető, hogy számos válaszadó elutasítja az outgroupra vonatkoztatott pejoratív állítások érvényességét. Ez az eredmény a tolerancia jeleként is értelmezhető, de annak a banális igazságnak az elfogadását is jelenti, amely szerint az outgroup pozitív tulajdonságainak figyelmen kívül hagyása vagy tagadása kizárólag konfliktushoz vezethet.

A pejoratív jellemvonásokról elmondható, hogy a következetes nacionalizmus hajlamos tagadni a negatív kijelentéseket az ingroup kapcsán és ugyanezeket elfogadni az outgroup esetében. Csupán egy kritikus elme kockáztathatja meg az ingrouppal kapcsolatos pejoratív állítások elfogadását, illetve ugyanezek elutasítását az outgroupra vonatkozóan. Az önkritikának ezzel a fajtájával mindössze egyetlen esetben találkoztunk. A románok általában elfogadták magukra nézve azt a kijelentést, amely szerint nemzetük sokat beszél, de keveset tesz.

Ezzel szöges ellentétben a magyarok vonakodtak az önkritikától. Gyakrabban illették kritikával az outgroupot – kapzsisággal, Európa-ellenességgel és felületességgel vádolva azt. A románok ritkábban jellemezték ugyanezen negatív jegyekkel a magyarokat. Ez értelmezhető akként, hogy a románok kevésbé kritikusak a magyarokkal szemben. A románok azonban erőszakosnak és gögösnek tartják a magyarokat, amely jellemvonásokat jóval kevesebbszer használták a magyarok a románokkal kapcsolatban.

A válaszok mögött meghúzódó rendszer felfedésének érdekében sokváltozós elemzést alkalmaztunk. Mielőtt dimenziókat kerestünk a válaszokban, összeszámoltuk az ingroup-preferencia (nacionalizmus), az outgroup-preferencia (korrektség), a mindkét nemzetiségre elfogadott pozitív állítások (kölcsönöség), az outgroupra vonatkozó pejoratív állítások (elutasítás), az ingroupra vonatkozó pejoratív állítások (önkritika) és végül a mindkét nemzetiségre vonatkozó pejoratív állítások (kétkedés) elfogadásának előfordulásait. A számlálás révén hat új változó jött létre, melyeket a faktorelemzés három dimenzióba aggregált. Ezeket a faktorokat mutatja a 10. táblázat:

Az etnocentrizmus faktormátrixa

	Etnocentrizmus	Korrekt önkritika	Szkepticizmus
Nacionalizmus	0,921	-0,075	0,048
Korrektség	-0,063	0,730	-0,292
Kölcsönösség	-0,786	-0,224	0,178
Elutasítás	0,499	-0,259	-0,496
Önkritika	0,108	0,795	0,211
Kétkedés	-0,051	-0,096	0,831

A táblázatban is, látható módon, az első faktor az etnocentrizmus, amely magas pozitív értéket mutat a nacionalizmusnál és negatív értéket a kölcsönösség esetében. A második faktor magas értéket mutat a korrektségnél és az önkritikánál. Ez az korrekt önkritika faktora. A harmadik faktort – amelyben elutasították a mindkét nemzetiséget ért és az outgroup-ra vonatkozó pejoratív kijelentéseket – szkepticizmusnak neveztük.

A nemzeti hovatartozásnak és az iskolázottságnak az etnocentrizmusra, az önkritikára és a szkepticizmusra gyakorolt hatását meghatározandó, varianciaanalízisnek vetettünk alá minden faktort. Az iskolázottsági szint szignifikánsnak bizonyult az etnocentrizmus esetében. Minél magasabb volt az iskolai végzettség, annál alacsonyabb volt az etnocentrizmus faktorértéke. Ez a tendencia mutatkozott meg mindkét nemzetiség esetében. Nem meglepő, hogy az iskolázottsági szint éppen ellenkező hatást eredményezett a korrekt önkritika esetében. A magas végzettségű válaszadók éltek inkább a korrekt önkritika eszközeivel. A magyarok között azonban sokkal kisebb arányban voltak elfogadottak az ilyen irányú vélemények, mint a románoknál. A szkepticizmus szintén az iskolai végzettség függvényében változik. Az egyetemi végzettséggel rendelkezők különösen hajlottak a szkepticizmusra mindkét etnikai csoportban. A románokhoz viszonyítva mindazonáltal a magyarok általában jobban vonatkoztak a szkepticizmus kifejezésétől, vagyis attól, hogy tagadják a pejoratív utalásokat, akármelyik nemzetiségről legyen is szó. A nyílt etnocentrizmus, amelyet a 11. táblázat szereplő ismeretekkel mértünk, ismét a már említett tükörhatással jellemezhető.

Etnocentrizmus Erdélyben (átlagértékek, 1–4 skálaértékek)

	Magyarok	Románok
Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a románok.	1,4	2,7
Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a romániai magyarok.	2,5	1,8

Auto- és heterosztereotípiák

A bevezetőben ismertetett jelzőkészlet és módszer segítségével a válaszadók négy célcsoportot ítélték meg a tekintetben, hogy véleményük szerint milyen mértékben illenek rá az adott csoport tagjaira az adott sztereotipikus jelzők. A célcsoportok között a Romániában élő magyarok, a magyarországi magyarok, a Romániában élő románok és a Moldáviában élő románok szerepeltek.

A válaszadóknak a célcsoportok jellemzésekor az etnikai kötődés és az állampolgári lojalitás konfliktusából fakadó dilemmával kellett szembesülniük. A magyar válaszadók számára az etnicitás különbözősége és az állampolgárság azonosága vezetett konfliktushoz saját polgártársaik jellemzésekor. A romániai románok ugyanezzel a problémával találkoztak, amikor magyar származású honfitársaikat kellett jellemezniük. Más jellegű problémát gerjesztett az azonos etnikai tudat, de eltérő állampolgárság a magyar válaszadók esetében a Magyarországon élő magyarok megítélésénél, illetve a román válaszadók-nál a moldáviai románok jellemzésénél.

A válaszadók a következő logikai sémába rendezhetők:

	<i>Politikai</i>	<i>Kulturális</i>
	Ingroup	Outgroup
Ingroup	Magyarok: erdélyi magyarok Románok: erdélyi románok	Magyarok: magyarországi magyarok Románok: moldáviai románok
Outgroup	Magyarok: erdélyi románok Románok: erdélyi magyarok	Magyarok: moldáviai románok Románok: magyarországi magyarok

A 12. táblázatban bemutatjuk, hogy a román és a magyar válaszadók a felkínált tulajdonságok segítségével miként jellemezték a négy célcsoportot.

Egy-egy magas cellaérték az adott jellemvonás célcsoportra vonatkozásának nagy esélyét jelzi. Az alacsony értékek az ellenkező jelenségre utalnak. Az 50 százalék feletti értékek magasnak, a 25 százalék alatti számok alacsonynak tekinthetők. A 12. táblázat azt mutatja meg, hogy az autosztereotípiák pozitív megjelenítése különösen jelentős annak a keresztkategORIZÁCIÓNAK az esetében, amikor mindkét nemzetiséghez tartozó válaszadók saját csoportjukat jellemezték, vagyis azokat, akik mind etnikai, mind pedig politikai értelemben az ingroupjukba tartoztak. Ennek értelmében hasonlóság figyelhető meg az erdélyi magyarok és erdélyi románok között a tekintetben, hogy előnyben részesítik a kollektív önkép pozitív vonásait és elutasítják annak negatív vonásait.

Az intelligencia, a versenyszellem és a tolerancia különösen kedvelt jellemzők, míg a tehetetlenség és az erőszakosság elutasított jellemvonások. Az etnikai ingroupok kevésbé kedveltek. Az erdélyi románok több kritikát fogalmaznak meg a Moldáviában élő románokkal szemben, mint az erdélyi magyarok a magyarországi magyarok kapcsán. Különösen fontos az a tény, hogy az utóbbi csoport versenytársként jelenik meg az előbbi számára.

Magyarok (M) és románok (R) által
 a négy célcsoportra vetített jellemvonások becsült meglétének százalékos átlagai

	Célcsoportok							
	Politikai és etnikai outgroup		Politikai és etnikai ingroup		Etnikai ingroup, politikai outgroup		Etnikai outgroup, politikai ingroup	
	R	M	R	M	R	M	R	M
Erőszakos	36	41	25	31	36	29	44	42
Intelligens	54	32	57	56	46	55	46	41
Lusta	26	44	44	25	44	32	31	49
Önző	50	40	39	36	39	46	56	45
Segítőkész	46	38	55	64	48	44	39	43
Tehetetlen	26	35	27	28	35	23	27	39
Toleráns	40	37	56	49	48	45	31	36
Versenyszellemű	57	34	53	54	45	58	51	40

Összehasonlítva a magyar válaszadók erdélyi románokat jellemző heterosztereotípiáit, úgy tűnik, hogy a román válaszadók némileg korrektebb heterosztereotípiákat említenek az erdélyi magyarokkal kapcsolatban. Ezen heterosztereotípiák között található olyan pozitív vonások, mint az intelligencia, a segítőkészség, a versenyszellem. A magyarok viszont mintha jobban fukarkodnának a pozitív jellemvonások osztogatásával, és inkább hajlanak arra, hogy negatív jellemvonásokkal ruházzák fel a velük együtt élő, más nemzetiségű honfitársaikat.

A kompetencia és a moralitás dimenzióinak megkülönböztetésére a faktoranalízis alkalmatlannak bizonyult. Két faktor jött létre, amelyeknek egyike a pozitív, másika pedig a negatív jelzőket aggregálta. Összehasonlítva a magyar válaszadók értékelését a külföldön élő románokról, a román válaszadók gyakrabban alkalmaztak nyugatiasabb heterosztereotípiákat a külföldön élő magyarok esetében (például a versenyszellem és az önzés magas becsült értéke).

A négy célcsoport értékelésének alapján klaszteranalízis segítségével a következő tipológiát alakítottuk ki (lásd 13. táblázat).

A saját és a másik nemzeti csoportra vonatkozó sztereotipizálási minta szerint a válaszadók első csoportját a többi csoporthoz képest a kritizálás hajlandósága különbözteti meg. Legyen szó akár a saját, akár a másik nemzet tagjáról, a sztereotipikus elképzelésekben a negatív jegyeknek jut kitüntetett szerep. Ebben a csoportban találjuk a válaszadók 18 százalékát.

A második csoportban azokat a válaszadókat találjuk, akik saját nemzeti csoportjukat – függetlenül attól, hogy mely ország állampolgárai – elfogultan szemlélik, és ennek megfelelően a kritikus mozzanatokkal szemben sztereotipikus reprezentációikban előnyben részesítik a pozitív mozzanatokot. Itt találjuk a válaszadók 29 százalékát.

13. táblázat

Az erdélyi válaszadók klaszterei a négy célcsoport értékelése alapján
 (Poz. = pozitív, Neg. = negatív)

	Politikai és etnikai ingroup		Politikai és etnikai outgroup		Etnikai outgroup, politikai ingroup		Etnikai ingroup, politikai outgroup	
	Poz.	Neg.	Poz.	Neg.	Poz.	Neg.	Poz.	Neg.
Kritikus	-0,3	1,4	-0,2	0,7	-0,4	1,2	0,5	0,7
Elfogult	+0,5	-0,1	-0,6	0,8	0,3	0,1	-0,4	1,0
Nem sztereotipizáló	-0,9	-5,0	-0,9	-0,7	-0,8	-0,6	-0,8	-0,6
Konfliktuskerülő	+0,7	-0,4	0,7	-0,3	0,6	-0,3	0,6	-0,4

A harmadik csoport tagjain láthatóan nem fog a sztereotípiák hatalma. Akár pozitív, akár negatív auto-, illetve heterosztereotípiákról van szó, ezek a válaszadók láthatóan vonakodnak igénybe venni a csoportközi megismerés jól bevált eszközeit, és az individualizált módszereket részesítik előnyben (29 százalék).

A negyedik válaszadói csoport tagjai a béke barátai, hiszen körükben általános, hogy bár sztereotipikusan megformált, de lényegében ugyanúgy szeretetteljes képet rajzolnak önmagukról, mint az összes többi megítélt csoportról. Ez a konfliktuskerülő típus a válaszadók 33 százalékra volt jellemző.

14. táblázat

A románok és magyarok klaszterek szerinti megoszlása, százalék

	Románok	Magyarok
Kritikus	19	15
Elfogult	18	30
Nem sztereotipizáló	28	33
Konfliktuskerülő	36	22
Összes	100	100

A táblázat tanúsága szerint jelentős különbség figyelhető meg az erdélyi magyarok és románok között saját maguk, egymás, valamint a külföldön élő magyarok és románok sztereotipizálásának illetően. A románokkal összehasonlítva a magyarok kevésbé nagylelkűek, és inkább hajlanak a saját csoportjukkal szembeni elfogultságra. A saját csoporttal való azonosulás abból a közös sorsból ered, amely a román állampolgárság és a magyar nemzetiség párhuzamos megéléséből fakad. A románok ezzel szemben kritikusabbak és inkább hajlanak a konfliktusok elkerülésére, ami a saját maguk és az erdélyi, illetve Erdélyen kívüli csoportok sztereotipizálását illeti. A többségi lét megtapasztalása minden bizonnyal hozzájárul a románok nagylelkűbb csoportközi megjelenítéséhez. A kisebbségi lét valószínűleg éppen az ellenkező hatást váltja ki a magyarok körében.

Többségi–kisebbségi viszony

Társadalmi távolság

Románok és magyarok viszonyának fontos alkotóeleme, sőt részben magyarázata lehet az a társadalmi távolság, amelyet az Erdélyben élő két nemzetiség a saját, illetve a társnemzet tagjaitól érzlel. A kilencfokú Bogardus-skála legközelebbi pontján a *családtag*, legtávolabbi pontján a *persona non grata* szerepelt. A két szélső érték között a barát-, a szomszéd-, a kolléga-, a felettes-, a földi-, az állampolgár- és a turista-szerepek találhatók. E skálán a magyarok átlagosan 1,9 skálafoknyi távolságot érznek a románoktól, míg a románok 2,1 skálafoknyi távolságot a magyaroktól. A kölcsönös távolságérzet nem különbözik szignifikánsan egymástól. Mindkét érték nagyjából a barátként, illetve lakószomszédként való elfogadás skálaértékeinek felel meg. Figyelemre méltó azonban, hogy a magyarok vélekedése sokkal homogénebb, mint a románoké. (A relatív szórás a románok esetében másfélszeres: 90 százalék.)

A távolságérzet mértéke változik a különböző etnikai szerkezetű településeken. A többségi helyzettől a kisebbségi helyzet felé haladva mind a magyarok, mind a románok egyre közelebb érzik magukat egymáshoz. A román dominanciájú vidékeken a románok átlagosan 2,2 skálafoknyi távolságot érzlelnek a magyaroktól, míg a magyar többségű területeken csak 1,3-nyit. A magyarok, ha többségi pozícióban vannak, 2,1, ha pedig kisebbségben, akkor 1,7 skálafoknyi távolságot érzlelnek a románoktól.

Ha egy településen az adott nemzet tagjai kisebbségben vannak, a másság mindennapos tapasztalattá válik, nagyobb teret kap a tolerancia. Ez a tendencia nyilván nem független az államalkotó nemzet asszimilációs törekvéseitől és attól az integrálódási késztetéstől sem, amelyet a szórványhelyzetben élők tapasztalhatnak. Érdekes, hogy míg a magyarok saját nemzetiségi társaiktól sem a magyar, sem a román dominanciájú vidékeken nem érznek távolságot, a románok távolságtartása némileg megnő saját nemzetük tagjaitól, ha a magyar többségű települések felé haladunk. A magyarok között kisebbségként élő románok erősebb fenntartásokkal szemlélik a „románokat általában”.

A Bogardus-skála alkalmas arra, hogy a románok és a magyarok más nemzeti csoportokhoz képest érzett társadalmi távolságát is megmérjük. A románok valamivel közelebb érzik magukhoz a németeket, mint a magyarokat, a zsidókkal szemben észlelt távolságuk már tetemesebb, a cigányok vonatkozásában pedig igen távolságtartók. A magyarok a románokat érzik magukhoz a legközelebb, azután a németek, a zsidók és leszakadva a cigányok következnek.

Célszerűnek látszik megvizsgálni, vajon mi munkál a magyarokban, illetve a románokban, amikor az egymástól való társadalmi távolságról vallanak. Vajon a másság globális elutasításáról van-e szó, vagy van e távolságokban valami „nemzetiségre szabott”? A kérdésre egy-egy regressziós modellel válaszolhatunk: a magyarok esetében azt vizsgáljuk, hogy a románoktól érzett távolság mértéke mennyire függ a már felsorolt nemzetiségek minősítésétől, illetve hogy a négy nemzetiségtől való társadalmi távolság mennyire alkot egyet-

len, a mássággal kapcsolatos dimenziót. Nos, a magyaroknak a románoktól érzett távolságát csak 22 százalékban magyarázta a másik három nemzetiségtől való távolság, s a regressziós bétaértékek arról vallanak, hogy az észlelt társadalmi távolság dimenziójában differenciáltan gondolkodnak az Erdélyben élő nemzetiségekről. Érdekesebb a románoknak a magyarokkal szembeni távolságtartását magyarázó modell. Itt érvényesül a nemzetalkotó többség homogenizáló attitűdje, a Romániában élő egyéb nemzetiségeket egységesebben ítélik meg (R-négyzet: 40 százalék). S ami különösen érdekes: a magyarokkal szembeni távolságtartás legjobban a zsidókkal kapcsolatos attitűddel függ össze. S bár – mint láttuk – a románok a zsidókat valamivel kevésbé engednék közel magukhoz, mint a magyarokat, az említett magas regressziós bétaérték arra utal, hogy a románok a zsidóknak tulajdonított sztereotípiák egy részét átvetik a magyarokra. Hogy ez mennyire nem pusztá feltételezés, azt mi sem bizonyítja jobban, hogy a románok szerint a sikeres vállalkozásoknál, hitelfelveteleknél a magyar nemzetiséghez tartozás kifejezetten előnyt jelent.

A társas kapcsolatok etnikai szerkezete

Az észlelt társadalmi távolság egy másik lehetséges megközelítésére egy kisléptékű network-blokkot is beiktattunk a kérdőívbe.

A networkök rendkívül zártak az etnikai dimenzióban. A megjelölt partnerek zöme (kérdésektől függően 80-90 százaléka) a kérdezettével azonos nemzetiséghez tartozik. Ennek az etnikai-nemzeti zártságnak a fő oka abban keresendő, hogy a válaszadók zömmel (70 százalékban) rokonokat említettek. E kutatás eredményei alapján azonban nem eldönthető kérdés, hogy vajon a romániai társadalom tradicionális jellegéből következik-e az, hogy az emberek társas kapcsolatrendszere főleg rokonokból áll, vagy ebben az etnikai dimenzió is szerepet játszik.

A magyarok társadalmi kapcsolatrendszere kicsit szélesebb, mint a románoké, a maximálisan 12 fős networkhálóból a magyaroké átlagosan 3,6-os, a románoké pedig 2,9-es létszámú. Mindkét etnikumban a nagyvárosban élők számoltak be kiterjedtebb kapcsolatrendszerrel; a falvakban kisebb a kapcsolati háló átlagos nagysága. Az etnikai zártság a magyarok és románok esetében hasonló mértékű; a magyarok networkjében a magyar–román arány 9:1-hez, a románoknál pedig a román–magyar arány 10:1-hez. Az etnikai zártság a kistelepülések felé haladva egyre nő: a nagyvárosokban a magyarok networkjének 88, a románokénak pedig 83 százaléka a válaszadóval azonos nemzetiségű, míg falun ez az arány már 96 százalék mindkét nemzetiség esetében.

A konfliktustudat tényezői

Az etnikailag zárt kapcsolatrendszerek, valamint a Bogardus-skála által mért, kölcsönösen érzett román–magyar társadalmi távolság mintegy előrevetítette a két nemzeti csoport közötti konfliktus lehetőségét. Valóban, a magyarok kö-

zel 80 százaléka, a románoknak pedig több mint fele úgy véli, hogy vannak konfliktusok a két etnikai csoport között.

A konfliktuslátás nemzeti optikájának vizsgálata érdekében megkérdeztük, hogy bizonyos közéleti személyiségek, politikai szervezetek stb. vajon súlyosbítják vagy ellenkezőleg, inkább mérséklik az észlelt konfliktusokat. (A 15. táblázatban nem tüntettük fel azoknak az arányát, akik szerint az adott ágensnek nincs hatása a konfliktusra.)

15. táblázat

A konfliktus és harmónia tényezői a román–magyar viszonyban

	Magyarok		Románok	
	Súlyosbítja	Mérsékli	Súlyosbítja	Mérsékli
Vatra Romaneasca	98	1	71	11
Gheorghe Funar	97	2	83	7
Ion Iliescu	86	8	36	17
Románok általában	42	34	29	29
Tőkés László	29	63	95	3
Romániai magyarok	10	57	75	11
RMDSZ	8	82	86	9
Magyar kormány	7	68	61	13
Magyarországi közvélemény	6	45	58	10
Markó Béla	5	87	79	11
NATO	4	78	15	35
ENSZ	4	17	10	36
Európai Unió	4	83	18	35
Emil Constantinescu	3	88	16	51

A 15. táblázatból jól látható, hogy a románok és a magyarok látószöge ritkán esik egybe. Valamelyes kivétel Gheorge Funar személyének megítélése, akit mind a románok (83 százalék), mind a magyarok (97 százalék) konfliktusgerjesztő tényezőként tartanak számon. A románok általában a román ágensekkel, a magyarok pedig a magyar ágensekkel szemben elfogultabbak, azaz a saját nemzetiségükhöz tartozó személyeket és szervezeteket inkább említik konfliktuscsoökkentő tényezőkként. A konfliktuslátás különbözőségeinek elemzését áttekinthetőbbé tehetjük, ha megpróbáljuk dimenziókba terelni a tényezőket.

A faktorelemzés három látens változót alkotott: az első a magyar, a második a nemzetközi, a harmadik a román ágensek megítélését tartalmazza. A 16. táblázat e három dimenziót jellemző faktorpontok átlagait tartalmazza. A pozitív értékek azt jelentik, hogy a válaszadók konfliktusmérséklő hatást tulajdonítanak az adott dimenzióknak, a negatív értékek pedig azt jelzik, hogy a dimenziókat – s a benne szereplő konkrét ágenseket – mint konfliktusmélyítő tényezőket látják. Táblázatunkban a magyarok és románok véleménykülönbségeit úgy ve-

hetjük szemügyre, hogy egyúttal azt is láthatjuk, a válaszoló román vagy magyar többségű településen él-e.

16. táblázat

Konfliktusoptika és etnoökológiai helyzet

		Román ágensek	Magyar ágensek	Nemzetközi ágensek
Magyarok	Többségi helyzet	-0,60	1,26	0,57
	Paritás	-0,65	1,18	0,75
	Kisebbségi helyzet	-0,63	1,06	0,54
Románok	Többségi helyzet	0,24	-0,57	-0,30
	Paritás	-0,23	-0,22	-0,25
	Kisebbségi helyzet	-0,68	1,23	-0,10

A magyarok, éljenek akár többségi, akár kisebbségi helyzetben, egységesek abban, hogy a román ágenseknek konfliktusfokozó hatást tulajdonítanak. A nemzetközi ágensekben pedig mint konfliktusméréselő tényezőben reménykednek. Nincs különbség a többségi, illetve kisebbségi helyzetben élő magyarok közt a tekintetben sem, hogy a magyar ágenseket – még a nemzetközi szervezeteknél is erősebben – konfliktusméréselő funkcióban látják.

A románok vélekedése viszont sokkal jobban függ attól, hogy többségi vagy kisebbségi pozícióban élnek-e. A román többségű települések lakói (s itt Erdély teljes lakosságának 80 százalékáról van szó!), ha szerény mértékben is, de a román ágenseknek konfliktuscsökkentő szerepet tulajdonítanak. Ahogy a magyar többségű települések felé haladunk, úgy nő a román válaszadókban az önkritikus szemlélet; egyre inkább úgy látják, hogy a két etnikai csoport között a román ágensek szítják a feszültséget. A románok nincsenek nagy véleménnyel a nemzetközi szervezetekről, szerintük inkább növelik a konfliktusokat. A magyar ágensek megítélése rímél az eddig mondottakra; a többségi helyzetben lévő románok a magyarokban feszültségforrást látnak, de ahogy a magyar többségű vidékek felé lépegetünk, úgy válik egyre kedvezőbbé a magyar szereplők megítélése.

Konfliktusoptika és társadalmi távolság

Az ágensek szerepének megítélése, természetesen, összefügg a társnemzetiségtől érzett társadalmi távolsággal. Az összefüggés másként alakul a magyarok és másként a románok esetében. A magyarok, érezzék közel vagy távol magukhoz a románokat, mind a román, mind a magyar ágensek szerepét egyformán látják. A nemzetközi tényezőket azonban – reprodukálva a „magyar lélek”-ről oly sokszor megfogalmazott sztereotípiát, nevezetesen: majd a „nagyok” megvédenek bennünket – másként ítélik meg azok, akik elutasítják a románokat, s másként azok, akik a Bogardus-skálán kis távolságban látják őket. Az elutasítók sok reményt fűznek a nemzetközi ágensekhez, mivel konfliktuscsök-

kentő szerepet tulajdonítanak nekik. A románokat elfogadók csak kevésbé bíznak a nemzetközi erők pártfogásában.

A románok másként ítélik meg a konfliktusbefolyásoló faktorok szerepét, ha kedvelik, illetve közelállónak érzik a magyarokat, s másként, ha elutasítják őket. A magyaroktól távolságot tartó románok a román közszereplőket mint konfliktusméréselő tényezőket látják, a magyar ágenseknek viszont konfliktusmélyítő szerepet tulajdonítanak. A nemzetközi ágensekben is inkább konfliktusnövelő tényezőt látnak. Ezzel szemben a magyarokat elfogadó románok vélekedése éppen ellenkezőleg alakul.

Szimbolikus és reális konfliktusok

Konfliktus forrását képezi az a kérdés, hogy a nyilvános feliratokat milyen nyelven írják. A románok favorizálják a román nyelv kizárólagosságát, a magyarok viszont a kétnyelvű feliratok fontosságát hangsúlyozzák. A románok 79 százaléka szerint Erdélyben mindenütt *csak románul* kell kiírni a hivatalosnak minősülő feliratokat. A túlnyomó többség nem ért egyet azzal, hogy ahol a magyarok aránya 95–100 százalék, ott elegendőnek bizonyulnának a csak magyar nyelvű feliratok. Jelentősen megosztotta a román válaszolókat az a kérdés, hogy hol kellene meghúzni a kisebbség számarányának határát, amelyen túl a kétnyelvű feliratok megengedhetők. Láttuk, hogy 79 százalékuk szerint sehol sem szükségesek a magyar feliratok, 7 százalékuk szerint ott, ahol a népességnek legalább a fele magyar, magyar nyelvű feliratok is kellenének, s a maradék 14 százalék szerint, ahol a népességben legalább 10 százaléknyi a magyar, ott megengedhetők a kétnyelvű feliratok. A magyarok körében 9 százalék azoknak az aránya, akik szerint Erdély minden településén kétnyelvű feliratoknak kellene lenni, egyharmaduk szerint pedig mindenütt, ahol magyarok élnek. A magyarok mintegy fele 10 és 50 százalékos létszámaránynál tenné kötelezővé a kétnyelvű feliratokat, s 6 százalék ítéli úgy, hogy csak a magyar többségű településeken kellenek a magyar nyelvű feliratok is a román nyelvűek mellett.

E szimbolikus konfliktusforrás mellett talán fontosabb lehet az, hogy a románok és magyarok hogyan vélekednek a nemzetiségből fakadó státusfölnyről. Ennek mérésére 11 tisztséget soroltunk fel, s megkérdeztük, hogy betöltésükhöz a nemzeti hovatartozás előnyt vagy hátrányt jelent-e (17. táblázat).

A magyarok és románok egymással ütköző percepciója nemcsak a közhatalmi szerepek (rendőr, katonatiszt, bíró), de a választott tisztségek (szenátor, polgármester, önkormányzati képviselő) kapcsán és gazdasági téren is tetten érhető. Míg a közhatalmi szerepek és a gazdasági szféra esetében bizonyos konszenzus van a magyarok és a románok vélekedésében, a közhatalmi szféra a románoké, a gazdaság a magyaroké (illetve a magyarok szolid „understatementje” szerint e szférában a nemzetiségnek nincs jelentősége), addig a választott tisztségeknél, különösen a helyi önkormányzati képviselőknél, mindkét etnikai csoportban magas azoknak az aránya, akik a másik nemzetiséget tartják előnyösebb helyzetűnek. Marad tere az irracionálisnak tűnő vélemények-

nek is, hiszen a magyar nyelvű tévéadás bemondói állását is könnyebb egy románnak megszerezni – véli a magyarok 27 százaléka.

17. táblázat

Észlelt etnikai diszkrimináció

	Másik nemzetiség előny		Saját nemzetiség előny		Nincs jelentősége a nemzetiségnek	
	Magyar	Román	Magyar	Román	Magyar	Román
Rendőr	84	27	4	51	12	22
Katonatiszt	84	26	3	53	13	21
Bíró	73	34	6	38	21	28
Tévés	63	35	4	33	31	32
Parlamenti szenátor	54	33	11	38	35	29
Polgármester	52	29	14	45	34	26
Önkormányzati képviselő	37	33	20	36	43	31
Egyetemi tanár	44	39	7	24	49	37
Magyar adásban tévés	27	41	9	18	64	41
Hitelfelvevő	23	44	4	11	73	45
Vállalkozó	16	45	7	11	77	44

Ha az etnikai frusztráltság jelzésére akarjuk használni az előzőekben elemzett kérdésre adott válaszokat, érdemes összevont mutatókkal dolgoznunk. Egyszerűen leszámoltuk, hány tisztség esetében mondta valaki, hogy a saját nemzetiség előny, hánynál azt, hogy ennek nincs jelentősége, s végül hány tisztségnél tartották a másik nemzetiséget előnynek (18. táblázat).

18. táblázat

Azon tisztségek átlagos száma, ahol a saját, illetve a másik nemzetiség előnynek számít, valamint ahol a nemzetiségnek nincs jelentősége

A diszkrimináció megítélése	Magyarok	Románok
Saját nemzetiség előny	0,8	3,2
A nemzetiségnek nincs jelentősége	3,8	3,0
A másik nemzetiség előny	4,6	3,0

A románok vélekedése mentes minden – a többségi helyzetből származható – fölénytudattól. A tisztségek, mint láttuk, a társadalmi struktúra sokféle alrendszerét reprezentálják, s a románok szerint ezek közül majdnem ugyanannyiban számít előnynek a magyar, mint a román nemzetiség, s a tisztségek harmadában nincs is jelentősége a nemzetiségnek. A magyarok vélekedéséből viszont sugárzik a frusztráltságérzet. Alig találtak átlagosan egy tisztséget, amelynek meg-

szerzésében a magyarság előnynek számítana, s ehhez képest magas igazán azon tisztségek száma, amelyekben a román nemzetiséget látják előnynek. Valamelyest derűsebbé teszi a magyarok vélekedését az a tény, hogy a tisztségek jelentős részénél nem tulajdonítanak fontosságot a nemzetiségnek.

Ahogy a magyar többségű településektől a román többségűek felé mozdulunk el, úgy nő a románok helyzeti előnyét hangsúlyozók aránya a magyarok körében, s fogy azoknak az aránya, akik a saját nemzetiségükben látják versenyképességük fokozásának eszközét. A románok, hacsak nem kisebbségi helyzetben élnek a településen, kifejezett esélyegyenlőségről vallanak. A lehetőségek éppen annyira állnak nyitva a magyarok, mint a románok előtt, s számos olyan terület van, ahol a nemzetiség nem is fontos – vélik. Ez a vélekedés a román többségű településeken markánsabban, a paritásos helyzetben élők esetében kicsit enyhébben fogalmazódik meg. Ott, ahol a románok kisebbségben élnek, módosul a kép: a románok szerint a tisztségek többségének elnyerésénél nincs jelentősége a nemzetiségnek.

A csoportközi beállítódás típusai

Megkíséreltük, hogy az eddig tárgyalt blokkok mentén kirajzolt gondolkodási sémákat – klaszteranalízist alkalmazva – egyetlen tipológiába sűrítsük. A magyarok esetében stabil klaszterstruktúrát öt változó mentén lehetett kialakítani (19. táblázat).

19. táblázat

Csoportközi beállítódástípusok a magyarok körében

	Szorongó	Reménykedő	Nacionalista	Integrálódott
Bogardus-skála	-0,31	0,14	2,96	-0,39
Román network	-0,23	-0,38	-0,36	2,60
Román ágensek	-0,24	2,64	-0,17	0,22
Magyar ágensek	-0,07	0,26	0,36	-0,24
Nemzetközi ágensek	-0,07	0,37	0,29	-0,24

Az első típust azok a magyarok alkotják, akik bár nem definiáltak nagy távolságot a románoktól, de networkjük zárt a románok előtt, s úgy érzik, mindenki csak gerjeszti az etnikai konfliktust. E csoportot *szorongóknak* neveztük. Ők teszik ki a magyar népesség közel 60 százalékát. A második típus kicsit távolabb érzi magától a románokat, de úgy véli, a világ tele van jó szándékkal, s minden ágens csökkenti a konfliktusokat. E csoport a *reménykedők* csoportja, s arányuk 20 százalék körüli. A harmadik típus nagy társadalmi távolságot érez a románoktól, kapcsolathálózatában nincs román partner. E csoport szerint a románok élezik, a magyarok és a nemzetközi szervezetek pedig csillapítják az etnikai konfliktust. Őket *nacionalistáknak* neveztük, arányuk mintegy 10 százalék. S végül a negyedik csoport az *integráltaké*, akiknek nagy román kapcsó-

lati hálózatuk van, s nem érznek társadalmi távolságot a románoktól – a konfliktusokat szerintük csak a magyarok élezi, a románok és a nemzetközi ágensek mérséklék. E csoport aránya ismét csak 10 százaléknyi. Nézzük meg, hogyan változik e tipológia mentén a magyarok megoszlása a lakóhely etnikai szerkeze szerint (20. táblázat).

20. táblázat

Csoportközi beállítódás és etnoökológiai helyzet a magyarok körében

	Többségi helyzet	Paritás	Kisebbségi helyzet
Szorongó	57	62	59
Reménykedő	27	22	17
Nacionalista	14	8	4
Integrálódott	2	8	20
Összesen	100	100	100

A fenti táblázat legmegdöbbentőbb adata a szorongók magas aránya, amely érdeemben sem a többségi, sem a kisebbségi helyzetben élő magyarok esetében nem változik. A reménykedők aránya egyre fogy, ahogy a kisebbségi helyzetben élők felé haladunk, és csökken a nacionalisták aránya is. Az integráltak, asszimilálódottak aránya értelemszerűen a magyar kisebbségű településeken a legmagasabb, s adatainkból nem sejtethetjük, vajon az integrálódási szándék s a remélt státuselőny vezérelte-e ezeket a magyarokat a román többségű településekre, vagy a román túlsúly terelte őket az integrálódás felé.

A románok tipizálására is a már ismert változókat használtuk (ennek illusztrálására lásd 21. táblázat).

21. táblázat

Csoportközi beállítódástípusok a románok körében

	Elfogadók	Távolságtartók	Nacionalisták
Bogardus-skála	-0,51	-0,49	0,80
Magyar network	3,12	-0,17	-0,30
Román ágensek	-0,50	-0,53	0,54
Magyar ágensek	1,92	0,23	-0,40
Nemzetközi ágensek	0,45	-0,31	-0,55

Míg a magyarok esetében két dimenzió, a félelem–remény és a nacionalista–asszimiláns tengely mentén jött létre a tipológia, addig a románok esetében a magyarokkal vegyülő–elzárkózó tengely és az enyhe–kemény nacionalizmus a két típusképző tengely. (Az „enyhe” és „kemény” nacionalizmus kategóriáit a nem túl jelentős különbségek miatt a háromklaszteres megoldás összevonta.)

Az első típus a legkisebb számosságú, a románok 7 százaléka tartozik ide. A csoport az *elfogadó* címkét kapta, hiszen nagy a magyar networkjük, közel állnak a magyarokhoz, a magyaroknak konfliktuscsökkentő szerepet tulajdonítanak, hisznek a nemzetközi ágensek békéltető funkcióiban, s a románokat vádolják az etnikai konfliktusok szításával.

A második típus, a *távolságtartóké*, akik, bár éppen olyan közel érzik magukhoz a magyarokat, mint az első csoport, még sincs magyar networkjük, mind a románokat, mind a nemzetközi ágenseket konfliktusélező aktoroknak vélik, míg a magyarokat nem vádolják ezzel. Ez a legnépesebb csoport, arányuk közel 47 százalék.

A harmadik típus a *nacionalistáké*, ők már nagy társadalmi távolságot észlelnek a magyaroktól, networkjükben nem található magyar, és a békétlenséget szerintük a magyarok okozzák, a románok – s különösen a nemzetközi ágensek – inkább enyhítik azt. Arányuk figyelemre méltóan magas: 46 százalék (22. táblázat).

22. táblázat

Csoportközi beállítódás és etnoökológiai helyzet

	Többségi helyzet	Paritás	Kisebbségi helyzet
Elfogadó	4	14	56
Távolságtartó	49	45	28
Nacionalista	47	41	16
Összesen	100	100	100

A kisebbségi lét a románok esetében is kedvez a másik nemzetbeliek elfogadásának. A magyarbarát románok aránya e településeken 56 százalék. (Fontos tudnunk, hogy az erdélyi románoknak igen kis hányada él román kisebbségű településen.) A távolságtartó típus viszont kevésbé van és lehet jelen az ilyen településeken. A nacionalizmusnak ott van igazán tere, ahol nagyobb arányban élnek románok.

Lényeges adalék a fenti tipológiákhoz, hogy a válaszadók társadalmi státusa, demográfiai paraméterei sokkal kisebb hatással vannak a másik etnikai csoporthoz való viszonyra, mint a lakóhely etnikai szerkezete. A többdimenziós elemzések azt mutatják, hogy a társnemzetről alkotott, történelmi tényeken és történelmietlen hiedelmeken alapuló kép rajzolatán csak kevésbé módosít a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely. E képre csak a hétköznapi tapasztalatok, a másságról való tudás varázsol derűsebb színeket.